

УДК 32.329

ТЕРОРИСТИ-СМЕРТНИКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ АСИМЕТРИЧНОЇ ВІДПОВІДІ У ЗБРОЙНОМУ КОНФЛІКТІ

Олександр Кореньков

*Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля,
навчально-науковий інститут міжнародних відносин,
кафедра політології та міжнародних відносин*

У цій статті на базі аналізу наявних досліджень та статистичної інформації з відкритих баз даних пропонується пояснення популярності терористів-смертників в арсеналі сучасних терористичних організацій. Запропонована модель терориста-смертника – як ефективної, відносно дешевої та доступної зброї в конфлікті із набагато краще підготовленим та озброєним противником дозволяє вирішити існуючі протиріччя в популярних серед науковців гіпотезах про терористів-смертників як «відповіді на окупацію», «релігійного фанатизму» та «відчаю знедолених».

Ключові слова: терористи-смертники, тероризм.

Постановка проблеми. Тероризм все більше загрожує національній безпеці багатьох держав, дестабілізує соціально-економічну та соціально-політичну ситуацію в країнах, призводить до негативних наслідків. Його прояви є ще більш небезпечними в силу своїх непередбачуваності та глобального масштабу. Дослідження проблеми тероризму в сучасному світі не обмежується лише вивченням терористичних організацій чи мотивації терористів. Це питання набагато глибше та багатогранніше. Однією із малодосліджених сторін проблеми є таке явище як терористи-смертники. Терористи-смертники – явище, яке з'явилося відносно недавно, проте інтерес до нього зростає в тому числі і через зростання небезпеки, яку воно несе із собою для життя людей та безпеки національних держав. В Україні вже фіксувалися випадки використання терористів-смертників та вербування громадян, які проживали на території країни, в лави таких небезпечних терористів. Однак проблема до сих пір не знайшла свого детального аналізу в українському науковому середовищі.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Питанню визначення тероризму як політичного явища, ролі держави та недержавних суб'єктів в боротьбі з ним, мотивації та протидії тероризму приділяється увага в роботах українських вчених, таких як М.Ф. Головатий, Г.Б. Новоскольцев, Д.В. Прошин, Л.І. Яковлева та інших, але саме вивчення терористів-смертників, їхньої ролі та значення в стратегії терористичних організацій залишається поза увагою науковців.

Треба зауважити, що зазначене питання активно вивчається західними вченими. Портрети та соціально-ідеологічні характеристики терористів-смертників досліджені в роботі колективу авторів Леонарда Вайнберга, Амі Педахзур, Дафни Канетті-Нісім «Соціальні та релігійні особливості терористів-смертників та їхніх жертв», психології смертників приділяється увага вченими Джерольдом Постом та Стівеном Голдом в роботі «Психологія тероризму». Моделі використання смертників терористичними організаціями представлені Брюсом Хоффманом та Гордоном Маккорміком в роботі «Тероризм, сигналювання та атаки смертників»

Метою даної статті є визначення моделі, яка б найбільш повно пояснювала причини та популярність використання смертників терористичними організаціями. Розуміння

сутності цього явища сприятиме усуненню можливих передумов та запобіганню його поширення. Основу роботи склали теоретичні напрацювання західних вчених та фактологічні дані з відкритих джерел. Висувається гіпотеза про те, що використання терористів-смертників є інструментом компенсації переваги противника в умовах протистояння. Робиться спроба пояснити мотивацію організацій, які використовують смертників, та їх ефективність з точки зору досягнення мети організацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «терорист-смертник» є синтезом двох інших, які необхідно пояснити. Перше – це терорист, або людина, яка використовує насилля чи загрозу насилля для залякування суспільства чи групи людей через створення тривалого психологічного ефекту для досягнення політичної мети. Основними рисами терориста є:

- наявність політичної мети;
- свідома стратегія на залякування та досягнення тривалого та масштабного психологічного ефекту від своєї діяльності, який би виходив за межі групи, члени якої атакуються;
- свідоме використання насилля як центрального елементу цієї стратегії;
- приналежність до організації та ідентифікація себе як члена організації чи руху.

Друга складова частина поняття – смертник, це людина, яка свідомо обирає участь в діях, які з великою вірогідністю призведуть до її загибелі з метою нанесення максимально можливої шкоди противнику. Основними рисами смертника є:

- свідомий вибір. Це відрізняє таку людину від так званих «смертників поневоли» або «проксі-смертників», людей, яких використовують як смертників, але без їхнього відому;
- наявність ворога, зашкодити якому – головна мета смертника. На відміну від самогубці, смертник метою свого рішення ставить не звести рахунки із життям, чи уникнути проблем, а нанести шкоду іншому, причому фізичну шкоду, навіть ціною власного життя.

Об'єднавши ці два поняття, можна охарактеризувати терориста-смертника як особу, яка свідомо йде на операцію, що призведе скоріше за все до її загибелі, для того, щоб нанести максимально можливу шкоду противнику для досягнення своєї політичної мети.

Основними рисами терориста-смертника є:

- тероризм;
- наявність чіткої політичної мети та ворога, який заважає досягненню цієї мети;
- свідомий вибір;
- наявність організації, яка планує, готує та керує операцією смертника чи в інший спосіб приймає в ній участь.

Історія використання смертників триває дуже довго. Мабуть одне з перших згадувань операції смертника присутнє в Біблії, а саме історія про Самсона, який для того, щоб помститися філістимлянам, зруйнував приміщення, під завалами якого сам загинув [1]. Іншими історичними прикладами використання смертників можна вважати членів секти золотів – сикаріїв, або асасинів, членів ісмаїлітської секти, активної на Близькому Сході та в Європі в XI–XIII сторіччях.

Проте поява терористів-смертників та систематичне їх використання було пов'язане із атакою 23 жовтня 1983 року в Бейруті, в Лівані. На той час в країні вже тривала громадянська війна між християнською спільнотою з одного боку та мусульмано-друзькою з іншого. Сусідні держави, першою чергою Іран, Сирія та Ізраїль, активно підтримували різні сторони конфлікту. У 1982 році Ізраїль окупував південь Лівану. Пізніше в результаті теракту гине нещодавно обраний президент – християнин, лідер радикальної християнської партії «Катаїб» Башар Жмайель. Цей теракт проковує

початок нової різанини мусульманського населення, що в свою чергу викликає жорстоку відповідь з боку мусульманських організацій. Для стабілізації ситуації в Бейруті у центр протистояння вводяться миротворчі сили США, Франції, Італії. Поява миротворців дозволяє стабілізувати ситуацію, однак це не влаштовує активних учасників конфлікту. У квітні 1983 року терористи атакують посольство США в Бейруті. Гине 63 людини. Але найбільша атака сталася 23 жовтня цього року. Тоді, рано вранці, з перервою в кілька хвилин дві вантажівки з вибухівкою атакують по черзі казарми морських піхотинців США та французьких солдат. Гине 241 громадянин США та 58 громадян Франції. Вже через кілька місяців миротворці покинули Ліван, тим самим довівши організаторам терактів ефективність їхньої операції. Успіх атаки смертників в Лівані став прикладом для наслідування.

Слідом за Ліваном смертники з'являються в конфлікті на Шрі-Ланці, де тамільські сепаратисти використовують цілі загони так званих «Чорних тигрів» для атак на ланкійських військових. Далі в Палестині ХАМАС в 1994 році проводить першу свою атаку смертника. В 1996 році курди з «Робітничої партії Курдистану» беруть на озброєння стратегію смертників. З 2000 року у другій російсько-чеченській війні з'являються цілі підрозділи смертників у складі батальйону шахідів «Ряд ас-Саліхійн». В цьому конфлікті активно використовуються жінки-смертниці з групи так званих «Чорних вдів». Наймасштабніша атака смертників – теракт 11 вересня 2001 року, стала наступним переламним моментом в історії явища. Далі в конфліктах в Іраку, Афганістані, Ємені, Лівії, Сирії, Пакистані смертники стали використовуватися регулярно.

За даними The Chicago Project on Security and Threats, з 1974 по 2016 роки в світі було зафіксовано 5 430 атак смертників. В результаті загинуло 55 022 осіб (в середньому 10 людей через один теракт) і поранено 135 357 осіб (в середньому 25 людей через один теракт). Саме з початку 2000-х років в світі починається різке зростання активності терористів-смертників [2].

Варто розрізнати мотивацію безпосереднього виконавця теракту та мотиви його організаторів, цілі організації, яка готує такого смертника. За даними дослідження мотивації 80 терористів-смертників, які здійснювали атаки в Палестині в період з 1993 по 2002 роки, більшість з них були чоловіками, що до атаки вже мали досвід участі в терористичній активності, були неодружені, мали релігійну освіту та релігійні переконання [3]. Це дозволяє визначити певні особливості та якості, які можуть характеризувати мотивацію терориста-смертника. Більше інформації дають результати іншого дослідження, автори якого з відкритих джерел зібрали та проаналізували 60 історій терористів-смертників (30 чоловіків та 30 жінок). Відповідно до цих результатів, серед чоловіків, які ставали терористами-смертниками основними мотивами були ідеологія, належність до групи, пошуки мучеництва та відплата за вбивство когось із родини. Серед жінок-смертниць мотивація була інша. Це першою чергою помста, потім соціальна невлаштованість в житті, бажання покінчити в такий спосіб із власним життям [4].

Мотивація терористичних організацій відрізняється від мотивації безпосередніх виконавців терористичних актів. На думку визнаного світового експерта в сфері вивчення тероризму Брюса Хоффмана, тероризм для опозиційних організацій – це майже завжди вимушений вибір. До тероризму опозиціонери вдаються тоді, коли:

- 1) не мають значної підтримки серед місцевого населення, власної цільової аудиторії. Їх не підтримують не тому, що це заборонено, а тому, що вони не популярні;
- 2) не мають можливості конвертувати в політичний капітал наявну підтримку. Люди їх підтримують, але режим не дозволяє виявляти або використовувати цю підтримку [5].

В обох випадках тероризм використовується слабкою стороною для досягнення власних цілей. Для цього організація може використовувати одну з двох основних стратегій. Перша стратегія – шантажування влади. Терористи вимагають владу через насильство піти на поступки і поділитися ресурсом. Досягти цього можна, якщо загроза для уряду і втрати в разі відмови від умов терористів будуть більші, ніж у випадку протидії терористам. Друга стратегія – мобілізація прихильників. Головна мета тут не стільки переконати уряд у необхідності поступок, скільки переконати суспільство в необхідності зміни цього уряду і підтримки терористів.

Для обох стратегій, операції смертників – це спосіб швидше отримати підтримку цільової аудиторії або натиснути на уряд. Тут вчені виділяють кілька основних гіпотез відносно того, чому організації використовують терористів-смертників. Перша гіпотеза – релігійний фанатизм. Для організацій використання смертників це релігійно дозволена та виправдана стратегія, більше того, вона є виграшною в будь-якому разі через її сакральну природу, «божу волю». На підтримку цієї гіпотези можна навести той аргумент, що перші сім організацій в рейтингу таких, що використовують смертників, позиціонують себе саме як релігійні [2]. Проте контраргументом, який заперечує цю гіпотезу є те, що у тому ж самому рейтингу присутні організації, які використовують смертників, однак є секулярними (націоналістичними, ліворадикальними) організаціями та ніяк не можуть бути релігійними.

Друга гіпотеза – боротьба проти окупації. Її автор та апологет американський вчений Роберт Пайп стверджує, що смертники використовуються організаціями для боротьби проти окупації території, яку вони вважають своєю [6]. Цю гіпотезу підтверджує те, що в Афганістані таліби (члени руху Талібан або «Ісламського емірату Афганістан») почали використовувати смертників лише з 2006 року, коли сили коаліції поширили контроль на традиційно пуштунські території на півдні країни. Або приклад тамільських сепаратистів. Однак контраргументом для заперечення правильності цієї гіпотези є те, що в історії тероризму було багато прикладів, коли терористи, навіть втрачаючи територію або стикаючись із окупацією, не використовували смертників; як приклад, боротьба «Ірландської республіканської армії» чи баскських сепаратистів.

Третя гіпотеза – перевага в конкурентній боротьбі. Автор цієї гіпотези Брюс Хоффман стверджує, що організація застосовує смертників першою чергою для того, щоб отримати за менших витрат більшу увагу і популярність серед цільової аудиторії в умовах жорсткої конкуренції [5]. Наприклад, після своєї появи в 1987 році ХАМАС тривалий час залишався відносно маргінальною силою в палестинському русі опору. Спочатку основною діяльністю організації була гуманітарна допомога і листівки з радикальними закликами. Проте в 1994 році організація, намагаючись зірвати переговорний процес між палестинцями та керівництвом Ізраїлю, починає використовувати смертників. Через 12 років ХАМАС отримує владу в Секторі Гази в результаті перемоги на виборах, що свідчить про успішність обраної стратегії. Аналогічна історія з організацією «Тигри звільнення Таміл Ісламу». На момент свого створення в 1976 році організація була однією з більш ніж трьох десятків різних сепаратистських груп і об'єднань. Однак цілеспрямована стратегія лідера «Тигрів» Велупілаї Прабхакарана на розпалювання конфлікту і систематичне використання насилля, у тому числі і смертників, залучили до лав «Тигрів» багато прихильників і бійців. Але ця гіпотеза може бути спростована тим, що в інших конкурентних середовищах, де велася боротьба відразу між декількома групами, смертники не використовувалися (Афганістан 1979–1992 років, Північна Ірландія).

Для пояснення мотивації організацій, які використовують терористів-смертників, висувається гіпотеза про те, що терористи-смертники є найбільш ефективним (за показниками співвідношення втрат та витрат) та найменш затратним способом досягнення мети терористичної організації. Про більшу ефективність атак смертників свідчить статистика. В середньому, як вже зазначалося вище, в результаті атаки терориста-смертника гине 10 і отримують поранення 25 осіб. В той же час, згідно даних Глобального індексу тероризму в світі за 2015 рік від терактів в світі за рік гинуло в середньому 2 людини за атаку, і це враховуючи жертв атак терористів-смертників [7]. Крім того, атаки смертників дешевші в підготовці та простіші в організації. Вартість атаки може не перевищувати \$150, а виконавцю не потрібно планувати втечу чи переховувати його від поліції після теракту [8].

Терористи-смертники – це відповідь слабшої сторони в конфлікті на перевагу противника, намагання в такий асиметричний спосіб компенсувати нестачу підготовки, військової сили чи політичного впливу. Чітко цей принцип описав Шейх Ахмад Ясін, колишній лідер ХАМАС: «Якби у нас були бойові літаки і ракети, ми б думали про те, щоб використовувати їх як засоби для законної самооборони. Але зараз ми можемо боротися з противником тільки великими руками і жертвувати собою» [9].

Висновки. За даними Suicide Attack Database в Україні було зафіксовано мінімум три атаки смертників [2]. І хоча відповідальність за них не взяла жодна організація, а наявної інформації недостатньо для характеристики цих інцидентів саме як атак терористів-смертників, все ж ця проблема вже зачепила нашу країну. Саме тому наразі є дуже актуальним пошук моделі, яка б пояснювала природу явища терористів – смертників. Перелічені гіпотези пояснюють окремі його аспекти, проте не дають повної картини вирішення цієї проблеми. Водночас саме пояснення використання терористів-смертників як асиметричної відповіді слабшої сторони в умовах конфлікту з більш підготовленим противником, на нашу думку, є найбільш повним та адекватним поточному стану розвитку явища.

Список використаної літератури

1. Ветхий Завет. Книга Судей Израилевых. Глава 16 URL: <https://biblia.org.ua/bibliya/sud.html#ch16>.
2. The Chicago Project O. Suicide Attack Database. URL: http://cpostdata.uchicago.edu/search_new.php.
3. Weinberg L. The Social and Religious Characteristics of Suicide Bombers and Their Victims. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09546550312331293167>.
4. Jacques K. Male and Female Suicide Bombers: Different Sexes, Different Reasons? URL: <http://dx.doi.org/10.1080/10576100801925695>.
5. Hoffman B. Terrorism, Signaling, and Suicide Attack URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10576100490466498>.
6. Pape R. Dying to Win the Strategic Logic of Suicide Terrorism. URL: <http://bit.do/ek2Cr>.
7. Global Terrorism Index 2015. URL: <http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/11/Global-Terrorism-Index-2015.pdf>.
8. Hoffman B. The Logic of Suicide Terrorism. URL: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2003/06/the-logic-of-suicide-terrorism/302739/>.
9. Bloom M. Dying to Kill: The Allure of Suicide Terror. URL: ISBN 0-231-13320-0.

SUICIDE BOMBERS AS AN ASYMMETRIC RESPONSE IN ARMED CONFLICT

Oleksandr Korenkov

*Volodymyr Dahl East Ukrainian National University,
Educational and Scientific Institute of International Relations,
Department of Politology and International Relations*

In this article, the author proposes his explanation of popularity among terrorist organizations usage of suicide bombers. The proposed explanation based on analysis of available research and statistical information in open databases. Author argues that suicide bombers are popular because they are an effective, relatively cheap and affordable weapon in conflict with a much better trained and armed opponent. This explanation allows avoiding existing contradictions in currently popular hypotheses about suicide bombers as a «response to occupation», «religious fanaticism» and «desperation of the oppressed».

Key words: suicide bombers, terrorism.